

ИСПАНСКИЯТ ЕЗИК И ФИЛОЛОГИЯТА СА МОЯ СЪДБА

Разговор с Емилия Ценкова

– *Госпожо Ценкова, разкажете ни за Вашите първи стъпки!*

– Първите стъпки... Те са много далечни. Още не знаех добре български език. Наскоро се бях върнала от Аржентина, където премина цялото ми детство и началото на юношеството. Придружавах младежки делегации. За мен беше много приятно отново да бъда в испаноговореща среда. Това са първите ми опити, първите вълнения в една трудна за мен среда, защото още не познавах добре българската действителност. Но първите стъпки бяха много, много отдавна. Тогава испанският език беше един много рядък език. Имаше малко хора, които го владееха, те направо се брояха на пръсти. И то пръстите на двете ръце бяха много, за да се преброи колко хора го владееха. Е, владееха... Знаеха... Колко го владееха е отделна работа. Испанският беше сред редките езици, заедно с арабски, китайски...

– *Кога усетихте призиванието да се отдадете на испанския език и испаноезичната култура?*

– Сравнително рано. Първият ми избор беше още в Аржентина. Бях решила да стана пианистка. Свирех дълги часове на пиано и се виждах пианистка. Това обаче беше детска мечта. След това към края на гимназията ме влечеше архитектура. Едно мое заболяване тогава ми попречи. Нямах да мога да издържа такова тежко следване. И реших да избира това, което донякъде вече беше станало моя съдба – филологията.

– *Кое е общото и кое различното между България и Аржентина? Как се вписвате в тези две различни култури?*

– Това са две вселени, съвсем различни страни, народи. В Аржентина се чувствах прекрасно. Имаше българска колония. Често ходехме в Българския клуб. Там се издаваше и вестник. Баща ми беше активен сътрудник на този вестник. Но моята среда, моите приятели бяха аржентинчета. В Аржентина много се набляга на патриотичното възпитание. Всяка учебна година започва с рисуване на герба, всеки ден – с вдигане на знамето, пее се химнът. Това ме караше и аз да се чувствам аржентинка. Но аз и всичките ми приятели знаехме, че аз съм българка. И много са ме питали за България – къде се намира, каква е тази страна. Трябваше да обяснявам чрез съседите. Над нас е Румъния, а над нея – Унгария. Унгария беше най-известната от близките ни страни. Питаха ме също каква религия се изповядва тук. Обяснявах, че сме православни, също християни, но православни. Като гърците и руснаците. Русия беше много на мода в онези години. Казвах ми, че съм еврейка. В Аржентина обикновените хора не правеха разлика между руснак и евреин. А най-голямата обида ми нанесе една съученичка, когато се появи и каза провокативно пред всички, че в моята страна всички са роби. На следващия ден донесе книгата, в която прочела: „los búlgaros son esclavos“. Объркала с думата „eslavos“ ‘славяни’ с „esclavos“ ‘роби’. Разбира се, защитих честта на родината си.

Когато се върнах, първият въпрос, който ми задаваха, като ме чуят да говоря, беше дали съм еврейка. Бъркаха моята интонация с тази на евреите. А следващият въпрос задължително беше защо сме се върнали. Моят отговор беше, че тук е нашата родина. Но въпреки това чаках моите родители да излязат, да остана сама в апартамента и си плачех, просто така си плачех, като отворена чешма, от мъка по Аржентина. Тази мъка ме е съпровождала почти през целия ми живот, разбира се, не с такава сила. Понякога сънувам, че съм там, и на другия ден съм много радостна и доволна, че съм била пак в Аржентина.

Имах и щастието преди няколко години да се завърна в Аржентина, но престоят и срещата ми там бяха толкова вълнуващи, че ми е трудно да говоря за тях. Срегнах се с цялото си семейство, с моите братовчеди. Също и с най-добрата си приятелка след около 40 години. Но всички тези спомени са много дълбоко лични.

Ще ми се да споделя и това, че при сблъсъка с хората в България ми направи впечатление грубостта, нещо, с което не бях свикнала, липсата на усмивки. Времената не бяха и за усмивки, но за съжаление и до днес българинът не се научи да се усмихва. Аз за разлика от околната среда, бях непрекъснато усмихната. И до ден-днешен съм си така. Може би това се дължи на аржентинската среда, в която съм израснала. В махалата, тук в София, бях известна като усмихнатото момиче или аржентинчето.

Разбира се, не беше толкова страшно. Много скоро започнахме училище. Постъпих във Френската гимназия. Там намерих първите си приятелки. Приятелството ми помогна бързо да свикна и да си нормализирам живота.

– Разкажете ни за основаването на катедрата. Вашите спомени за съвместната Ви работа с проф. Томов.

– Считам се донякъде за идеен основоположник на катедрата. Когато завършвах следването си по френска филология при проф. Томов, той беше ръководител на специалността френска филология, а след това стана ръководител и на нашата специалност. След като си взех последния изпит, се осмелих (трудно се говореше с проф. Томов, беше професор, който спазваше много голяма дистанция спрямо студентите си) и споделих с него моята мечта един ден да преподавам език и литература в испанска филология. Той ме изслуша, усмихна се и каза: „О, Емилия, това са само блянове, няма никакви условия за откриване на подобна специалност.“ Минаха само няколко години и проф. Томов се обърна към мен да се явя на изпит. Не се явих в университета, вече бях спечелила конкурс за преподавателка по испански и по френски език във Висшия икономически институт. Тогава все още беше Икономически институт. Те са първите, които откриха преподаване на испански език във висше учебно заведение. Бях преподавала там един семестър. Разбира се, отзовах се веднага с готовност. И нещата тръгнаха лека-полека. Но в началото имахме много трудности. Абсолютна липса на всякакви материали. По практически испански, който аз преподавах, работихме с един всеизвестен съветски учебник. Веднъж, когато придружавах кубинския министър на просветата при българския му колега, в края на срещата се обърнах към него, много смутена, разбира се, но все пак нуждата ме накара да се обърна към него, и споделих с него за абсолютната липса на материали у нас. Разказах му, че сме започнали, но нямаме нищо, върху което да стъпим. Той ме погледна и каза: „О, като те гледам колко си млада, каква си енергична и хубавичко си знаеш езика, ще се справиш!“ Потупа ме по рамото и това беше помощта от министерството.

Получихме след това някои книги, много трудно, благодарение на усилията на проф. Томов. Аз се снабдих с първите материали, когато посетих Париж. Там имаха огромни испански специализирани книжарници, от които успях да се снабдя с материали. Влязох във връзки с катедрата в Сорбоната, те също ни снабдиха с материали. Установихме първи контакти с испаноговорещи преподаватели и то в Париж.

В катедрата отначало работехме с проф. Томов. Той откри сам специалността. След два месеца се включих и аз. Това беше катедрата – двама души. Специална помощ от проф. Томов не съм получавала. Той сигурно е разчитал на мен, че ще се справя. Но все пак ми даде един съвет в началото. Каза ми: „Емилия, и до ден днешен, когато влизам в час, се вълнувам все едно съм артист, който стъпва на сцената. Съветвам те и ти да следваш този пример.“ Нещо, на което посвещавахме много часове, бяха катедрените заседания. Катедрени заседания от двама души. Започвахме към пет-шест часа следобед и редовно завършвахме в девет часа. Най-неприятното за мен беше, че аз протоколирах. Пишех,

пиших, много ми беше омръзнало. Но малко след това имах щастието (не само заради това, а по много причини) да постъпи една нова преподавателка – Марияна Димитрова, днес вече доцентка. Станахме вече едно трио. Аз използвах това, че Марияна пише много хубаво, и ѝ казвах: „Ти пиши, ти много хубаво пишеш!“ Малко след това се присъедини към нас и Иван Кънчев, сега професор. Тогава бяхме трима много млади преподаватели. Толкова млади, че мен портиерът неведнъж ме е гонел, че се осмелявам да се качвам в асансьора. Тогава асансьорът беше само за преподаватели. Бях много млада, а и изглеждах още по-млада, все едно студентка.

Всеки от нас пое по един випуск. Аз поех първия випуск, продължих с тях пет години. Всеки казваше: „Моят курс, моят курс...“ Всеки си има един първи випуск.

– *Спомняте ли си някои интересни случки от практиката в първия випуск испанска филология?*

– Винаги съм обичала много своите студенти, но, естествено, специално място в сърцето ми заема първият ми випуск. Беше един випуск от ентузиазирани хора, дошли от различни специалности (френска филология, история, българска филология). Приобщи се и една група военни, съкратени от армията. Имаха право да си изберат специалност, за да се преквалифицират. С тях беше много трудно, защото нямаха склонност към езици. Но пък бяха ентузиазирани и много отговорни хора. Целият курс беше много амбициозен, работлив. И се учехме, те учеха езика, аз се учех да преподавам тънкостите на испанския език.

В първи курс за малко по едно време специалността да се закрие. Връщаме се една вечер от едно късно катедрено заседание и изведнъж асансьорът спира между два етажа. Викаме – никой не ни чува. (По-късно ни чу една чистачка.) Проф. Томов като ни видя Марияна и аз колко сме пребледнели и изплашени, каза: „Хайде сега, ще пеем!“ На нас не ни беше до песни, но той ни предложи да пеем „Рамона“. И тъй като ние не знаехме тази песен, проф. Томов ни я изпя, за да ни даде кураж. На другия ден целият курс знаеше и ни честитеше, че сме се спасили, че сме спасили филологията.

С първия ми курс станахме много близки, станахме приятели. При пътуването ми за Испания, което трябваше да работя като лекторка, един мой бивш студент много ми помогна за посрещането, настаняването.

– *Вашата преподавателска практика не се ограничава само със Софийския университет. Вие сте открили и лектората по български език в Мадрид. Кое е по-трудно да се преподава – испански или български език?*

– Връщате ме към тези чудесни години, прекарани в Испания. Отново много вълнение и отново пионерска работа. Бях посрещната много топло, с внимание. Студентите бяха много любопитни към България, към историята и към езика.

А кое е по-трудно за преподаване, това е много личен въпрос. За мен е било по-трудно да преподавам български, защото за испанците е много трудно да произнасят някои български звукове.

Още в началото ме приеха като приятелка, много естествено. Дори някои ми говореха на „ти“. Аз, разбира се, възпитаник на нашия университет, упорито си говорех на „Вие“, докато един мой студент не ме запита направо: „Емилия, защо ни говориш на „Вие“? Тук не е прието така. Прието е да се говори на „ти“ в една малка група. Иначе имаме чувството, че искаш да ни държиш на разстояние.“ Приех тези мотиви, направих усилие и проговорих и аз на „ти“. Нещата станаха по-лесни. Но в България до края съм говорила на „Вие“.

– *Кои свои преводи харесвате най-много, кои са Ви особено скъпи?*

– Скъпи са ми всички преводи. Всички съм ги работила с голяма любов, изцяло отдадена. Действително преводаческата ми работа ме е съпътствала през целия ми творчески живот. Обичала съм да превеждам. Превеждала съм книги, но също съм работила и като симултанна и кабинна преводачка. Но между преводите ми с особено вълнение си спомням превода на Педро Парамо. Вълнуваше ме фактът, че превеждам книга, която заема такова място в мексиканската и испаноезичната литература. След това бих могла да спомена „Voquitas pintadas“ от аржентинския писател Мануел Пуиг, много интересна проза, с много нововъведения, нещо съвсем непознато в България. Превеждах я с много голям интерес. И мога да спомена „Човекът и хората“ от Хосе Ортега и Гасет, философска проза от този голям мислител. Тук си спомням нещо, свързано с друг мой превод, на кубинския роман „La situación“. В една страница на този роман един герой иска да блесне със своите познания и казва: „Какви велики мислители са били тези двама испанци Ортега и Гасет!“

Разказите на Игнасио Алдекоа, един много добър стилист от т.нар. „поколение след Гражданската война.. Той пресъздава франкистката действителност с умение, с деликатност към героите.

Нещо друго, което съм работила с голяма любов, е книгата ми, посветена на Испания, която представям вече на български – „Многолика Испания“, една чудесна, вълшебна страна, която обичам много. Тази книга излезе благодарение на инициативата на „Отворено общество“. Беше посрещната с много голям интерес.

– *Кои свои постижения в превода оценявате най-високо? Какви граници сте срещали? Нещо, което Ви е затруднявало?*

Невъзможно ми е сама да давам оценка на преводите си. Веднъж излязла книгата, не съм се връщала да я прочитам, да прегледам, да критикувам. Може би не съм имала тази смелост. Просто не ме е привличало, не съм го правила. Думата имат читателите. Но сред последните мои работи мога да спомена голямата трудност, която срещнах при превода от български на испански на „Фашизмът“ на Жельо Желев. Беше много трудна, защото изобилстваше с немски и други имена, много цитати от известни книги. Търсила съм ги на испански, как звучи преводът, за да не допусна някаква грешка. Много беше трудно, но това са технически трудности, които с упорство и с чувство на отговорност се преодоляват.

Друга трудност представляват не достатъчно подготвените редактори. Случвало ми се е рядко, но все пак се е случвало. Веднъж работих с една редакторка, която беше настръхнала срещу книгата. Става дума за „La situación“. Всичко ѝ беше толкова чуждо, макар че бе живяла няколко години в Куба, когато е придружавала съпруга си. Всичко атакуваше. Например, аз бях написала, че някой иска да си вземе питие, което да бъде сухо. Тя не одобряваше, не разбираше как може едно питие да бъде сухо – хем да е питие, хем да е сухо. Други трудности, слава Богу, не съм имала. Разбирала съм се и с редактори, и с издатели.

– *Важна част от Вашия творчески път е лексикографията. Как оценявате пътя, изминат от съавторството при първия испанско-български речник до последния издаден, който е изцяло Ваше дело?*

– Действително пътят е доста дълъг. Делят ме 35 години от първия речник. Бяхме една сборна група с разнородни възможности и познания. Беше трудна работа, нова, без никакви традиции за никой от членовете на групата. А след това имах щастието да работя с Тодор Нейков, бележит испанист, блестящ преводач, от когото научих много. Последният речник е вече плод на натрупан опит и знания и съвпада с престоя ми в Испания. Беше цяло

щастие да работя там върху българо-испански речник, защото имах възможност на място да проверявам думи и изрази.

– Какво можете да ни разкажете за творчеството на баща си в Аржентина (документация, архиви, преводи)?

– Баща ми цял живот е писал и е превеждал – в Аржентина и в България. Там крадеше от свободното си време, за да пише за българския вестник. Малко преди нашето завръщане издаде романа „С превързани очи“, който беше посрещнат ласкаво от критиката. После в България баща ми се отдаде на журналистическа дейност, активна работа, винаги свързана с испанския език, с Аржентина. И макар че бързаше да се върнем в България, с голяма обич винаги си спомняше за Аржентина.

Разговора водиха

ЛЮБОМИРА ГЕОРГИЕВА И АНГЕЛ МИРЧАНОВ